

Снежана Грк

Институт друштвених наука, Београд

СВЕТ - ДИМЕНЗИЈЕ КРИЗЕ И СПАШАВАЊЕ ЕВРОПСКОГ ПРОЈЕКТА*

Сажетак

Европа је на ивици амбиса. Бременита проблемима неједнакости између севера и југа у еурозони, чини се да нема изласка из клопке у коју је упала. Наиме, њене велике економске неједнакости у појединим државама стварају велике политичке неједнакости, а ове опет генерирају економске неједнакости. Такво чудно стање у којем се налази Европска унија кочи даљи развој регије, доводи у питање просперитет западног Балкана, па и опстанак еурозоне.

Уколико се тако чудно стање продужи, Европа ће се наћи у дугом раздобљу економске стагнације, или чак и нечега горег. Европска унија није држава, односно није чврст систем, већ је састављена из много појединачних система, и зато би могла бити мање отпорна на интерне и екстерне факторе. Највећа опасност за ЕУ јесте дефлаторна клопка дуга која прети да уништи још недовршену политичку унију. Надвила се тамна сенка над највећи мировни пројекат у људској историји.

Промисао аутора овога рада јесте да пружи истраживање о димензијама криза у свету, и о могућностима спашавања европског пројекта утемељеног на принципима и вредностима идентитета унутар Европске уније.

Кључне речи: свет, димензије кризе, корени кризе, еуро, клопка дуга, обнова европске конкурентности, привредни успон САД, стагнација Кине, спашавање еурозоне, нова унија европских банака.

---

* Рад је део истраживања на пројекту *Моделирање развоја и интеграције Србије у светске токове у светлу економских, друштвених и политичких гихања*, евиденциони број 179038, а који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

ДИЗАЈНИРАЊЕ ЗАПАДНЕ ЕВРОПЕ – КАО ТЕМЕЉА ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ

Створени колоритни мозаик западне Европе, па затим и Европске уније, као доброг места за живљење био је микс капиталистичких и социјалних елемената односно капитализма и социјалне државе. Постављени темељ ЕУ везан је за судбину западне Европе. А њена судбина од краја Другог светског рата па све до данас битно је везана за импулсе који долазе из Сједињених Америчких Држава. Амерички нобеловац *Paul Krugman* каже »да је послератна Америка била уређена по логици *reaganovsko-bushev-ske* економије и тврдог слободног тржишта с растом социјалних разлика, врло је вјероватно да се европске државе благостања никад не би ни догодиле. Послијератна Америка била је, пак, другачије друштво, створено *Rooseveltovom* политиком *New Deala*, те је њезино посредно дизајнирање западне Европе било другачије«¹⁾.

Заправо, на искуству колапса слободног тржишта, током Велике депресије, настао је *New Deal*. Он је требао да омогући другачији тип развоја, и онемогући финансијске шпекулације. Пре *New Deala* постојала је у Америци пуно израженија социјална неједнакост, која се вратила данас, а о томе *Krugman* пише²⁾.

Упростијено се сматра да се *New Deal* састојао само од јавних радова. *New Deal* се састојао од низа стратешких одлука и закона који су трансформисали друштво. *Franklin Roosevelt* је наметнуо банкама надзор да се спречи поновно дивљање слободног тржишта и стварање берзанско-кредитних балона, ограничио је начине на које банке и финансијски сектор могу уцењивати друштво, успоставио је пореску политику која погодује нижим слојевима, с прогресивним опорезивањем – тако да су они најбогатији плаћали порез по стопима до чак 90 одсто – а посредно је подстицао и синдикализам, вођен логиком да је солидна зарада нижих и средњих

1) *Krugman Paul and Wells Robin* (2010), *The Conscience of a Liberal*, Пријевод djela: *Savjest liberala*, Algoritam, Zagreb, 271 str.

2) «Тврдокорност крајње неједнакости у раздобљу званом *Људе двадесете*, између 1918. и 1929., први је доказ једне од средишњих теза ове књиге: друштва развијене средње класе не настају аутоматски сазијевањем господарства, мора их се створити политичким дјеловањем. У подацима о почетима 20. стољећа којима располажемо ништа не указује на то да је Америка спонтано еволуирала у друштво размјерне једнакости у којем сам ја одрастао. То друштво су омогућили *Franklin Delano Roosevelt* и *New Deal*.« (цитат из књиге *Krugman Paul and Wells Robin* (2010), *The Conscience of a Liberal*, Пријевод djela: *Savjest liberala*, Algoritam, Zagreb, 271 str.

слојева, осим што је морално пожељна, и покретач економије јер омогућује широко потрошачко друштво и тиме развој индустрије.

Веома значајна реченица која има дубоку поруку гласи: »Од-увек смо знали да је безобзирни самоинтерес лош по морал; сад знамо и да је лош по господарство«. ³⁾ Ова промисао је била важна јер су на њој ударени темељи послератне Америке и ова се политичка економија није ни мењала до *Ronald Reagan*. У ствари, под таквом Америком се из згаришта након рата стварала Европа. Европска друштва благостања нису настала спонтаним развојем капитализма слободног тржишта, како се то данас обећава, него су се, како каже *Krugman* »морала створити политичким деловањем«.

Данас смо сви ми сведоци – како је са доласком финансијске и економске кризе крајем 2008. године почела демонтажа европске социјалне државе и друштва благостања које је брижно и плански стварано од дана када је Стари континент ослобођен од ветрова рата.

УЗРОЦИ КРИЗЕ У САД И ЕВРОПИ

Свет је данас, други пут у последње четири године, на ивици рецесије. Наиме, криза у Европи поново прети да уђе у други круг рецесије. Стога се као неминовно намеће питање – да ли би европски челници требали извући поуке из искуства које је већ прошла Америка? Одговор је – да. Америка је већ била, као што је напред поменуто, у оваквим ситуацијама, крајем 19. и почетком 20. века, као и уочи Велике депресије пре нешто више од осам деценија. Када су САД схватиле да се налазе изнад амбиса тада су извршиле корекцију система. Први пут то је било антимонополско законодавство, а други пут из кризе су Америку извукли *New Deal* и пакети социјалних закона.

Историја сведочи да су суштина америчког проблема⁴⁾ и главни подстрекач неједнакости, у последње три деценије, приходи који су енормно порасли код један одсто најбогатијих, док су код огромне популације Американаца приходи стагнирали, па чак и опали. Дакле, амерички проблем лежи у процвату онога што *Joseph Stiglitz*⁵⁾ назива »рентијерском економијом«. Он тврди да – по-

3) Рекао Franklin Roosevelt у свом номинацијском говору.

4) Видети: Grk Snežana (2011), »Srbija i svet – integracije ili igra čekanja«, ur. S.Grk, *Srbija i svet - razvoj i integracije*, Institut društvenih nauka, Beograd, str. 9-34.

5) Joseph E. Stiglitz (2012), *The Price of Inequality, How Today's Divided Society Endangers Our Future*, Columbia University, 448 p.

раст богатих оних са врха, зато што их је мало, само један одсто не повећава укупну економску тражњу, па тиме не доприноси повећању запослености⁶⁾. Срж проблема јесте што је друштво у на изглед безизлазној ситуацији јер »више економских неједнакости води ка већој политичкој неједнакости, која опет подстиче економске неједнакости«. У ствари, потребна је економска реформа, али пре ње неопходно је прво извршити политичку реформу.

Сада је најважније схватити какве би заиста биле последице повлачења погрешних потеза у Европи, и која ће цена бити плаћена због неједнакости односно јаза између севера и југа. Наглашени јаз између севера и југа довео је до демонтаже еурозоне.

Еурозона се суочила са проблемима због дужничке кризе у државама југа. Па је изазов у проналажењу решења за извлачење из кризе у еурозони везан за смањење стопе задужености најугроженијих држава. Наиме, еурозона се нашла у проблемима због великих разлика у трошковима производње између држава на периферији, укључујући Грчку, Шпанију, Италију и Португал, и развијених земаља на северу, попут Немачке. Разлике су биле уочљиве током прве деценије постојања заједничке валуте. Из садашњег угла посматрања јаз између сиромашних и богатих држава је тако велики да изгледа скоро непремостив. И све док се јаз између севера и југа не почне смањивати криза у еурозони ће тињати односно неће моћи да буде потпуно превазиђена. То ће трајати све док се не повећа продуктивност на југу Европе. А за то је неопходан технолошки развој, нове инвестиције и боља расподела ресурса.

Било би веома опасно када би се зараде смањиле код оних који су запослени на југу. Уколико би се зараде смањиле то би имало негативне последице на продуктивност. Тада би високообразовани кадрови емигрирали, а стопа незапослености би остала висока, и социјалне тензије би расле. Премда је отпуштање радника један од начина за повећање продуктивности, када би се ова мера спроводила макроекономска цена би била огромна, јер би се морало више издвајати за социјална давања. Са друге стране, прекомерна штедња могла би да се покаже веома лоше и онемогући спровођење реформи које су потребне да би се повећала конкурентност угрожених земаља еурозоне.

У ситуацији када рецесија поново погађа не само европски југ већ и земље источне и централне Европе, еурозона се за сада држи на граници рецесије само захваљујући томе што је Немачка

6) У марту 2012. године посао са пуним радним временом тражило је 24 милиона Американаца, али га није налазило.

избегла рецесију. Немачка економија бележила је стабилан раст у последње две године и спречила повратак рецесије у еурозону у првом кварталу 2012. године⁷⁾.

Трајније решавање кризе у Европи захтева демонтирању структурне грешке приликом стварања монетарне уније. То мора бити приоритетни задатак Европске уније. И тек стварањем такозваног простора оптималне новчане области, еурозона ће успети да избегне сва негативна дејства интерних и екстерних фактора, и да опстане као јединствен систем.

РАЗЛИЧИТИ ПРИСТУПИ И МИШЉЕЊА ЗА ИЗЛАЗАК ИЗ КРИЗЕ

Криза у еурозони представља опасност по глобални опоравак. Но, постоје разлике у приступу САД и Немачке када је реч о решењу дужничке кризе. САД борећи се са сопственом кризом, најгором од Другог светског рата, још 2009. године су донеле спасилачки пакет у вредности од 862 милијарде долара. Председник САД *Barack Obama* заговара потребу за инвестицијама које би поспешиле економски раст. Он сматра да ЕУ треба да се фокусира на економски раст и стварање нових радних места а не само на сасецање трошкова и драстичну штедњу.

Међутим, немачка канцеларка *Angela Merkel* заговара оштар приступ у решавању рецесије у Европи и врши притисак на економски слабе земље да смање своју јавну потрошњу и дугове. Овакав приступ у решавању проблема, који је у средишту европског кризног одговора, има за циљ да смањи задуженост по сваку цену не би ли се вратило поверење инвеститора – али тај приступ Америка сматра погрешним.

Уверење Немачке да је криза проистекла из претераних задужења влада неких држава инспирисала је усвајање споразума о штедњи који је потписало 25 од 27 чланица ЕУ, а који захтева од влада да обуздају потрошњу и смање задуженост до одређеног нивоа, који, како сада изгледа, и најјаче економије чланице Уније тешко могу да испуне. Према оваквим правилима, које проповеда Немачка, доста су скептични у Америци. Али и Немци гледају на америчке стимулативне програме са неверицом, а такође, и на предлоге да би сличан модел могао да буде искоришћен у земља-

7) Немачка је у првом кварталу 2012. године остварила раст од пола процента.

ма попут Шпаније, где је стопа незапослености достигла 24 одсто, или Грчке, која је у рецесији већ пет година.

У Немачкој су мишљења да: »Нико озбиљан не може да тражи да се додатно задужује не би ли решио кризу. То би било исто као да обећавамо да ћемо бити бољи, али претходно грешимо још мало«⁸⁾

Немци се, такође, питају одакле би долазио новац за стимулативне пакете. САД су у стању да се задуже код Кине, и федералне резерве имају шире мандате да сачувају запосленост. Економски слабе европске земље имају потешкоћа да подижу новац не би ли исплатили дугове који су већ прилично велики, и оне клизе у дужничко ропство.

Велика неслагања око изласка из кризе у размишљањима која долазе из САД, Немачке и Француске избила су у средиште пажње. Француска⁹⁾ (*François Hollande*) заговара три идеје, а оне су: издвајање позамашног фонда ЕУ за пружање помоћи, смањење каматних стопа и стратегија раста на нивоу ЕУ. *François Hollande* је чак запретио уочи самита¹⁰⁾ G-8 у Бриселу да ће блокирати ратификовање споразума ЕУ о фискалној дисциплини, чији је творац немачка канцеларка *Angela Merkel*, уколико она не пристане на нову стратегију раста заједно са мерама штедње¹¹⁾.

Немачка канцеларка, због неслагања са предлозима Француске, успротивила се да се повећа спасилачки фонд ЕУ или »заштитни зид« како би се изашло на крај са кризом која је погодила Италију и Шпанију. Сасвим је оправдана њена реакција, будући да би највећи финансијски терет сносила Немачка. А трошење немачког новца на економије других земаља изузетно је непопуларно код немачких пореских обвезника.

Промисао која долази из Америке само прекрива неслагања између две водеће економије у еурозони. Председник *Barack Obama*, због страха да се криза из еурозоне не прелије на САД, јасно је рекао: »Морамо да подигнемо заштитне зидове као гаран-

8) Ово је рекао немачки министар финансија Wolfgang Schaeuble у интервјуу за недељник *Fokus*, доступно 19.05.2012. године.

9) Французи су због најављених мера штедње сменили Nicolas Sarkozyја и гласали за François Hollande. Он обећава привредни раст и повећање пореза само најбогатијима (који зарађују више од милион еура годишње).

10) Summit G-8 у Бриселу је почео 23.05.2012. године. Фокус разговора на Summitu G-8 био је европска фискална консолидација, а пре свега криза у Грчкој која је на критичној тачки, јер је доведен у питање њен опоравак и опстанак у еурозони. (Извор: *Euobserver*, доступно 23.05.2012. године).

11) Извор: *Euobserver*, доступно 23.05.2012.

цију да државе које поступају исправно нису оштећене само зато што су тржишта превртљива. Морамо да гарантујемо да постоји стратегија раста заједно с потребом за фискалном дисциплином, као и монетарна политика која промовише капацитет држава, попут Шпаније, које су одредиле тешко остварљиве циљеве и веома строгу политику. Стратегија раста такође треба да пружи бирачком телу политику за поспешивање економије.«¹²⁾

Разумљиво је што је амерички председник ово рекао, јер ако би се криза из еурозоне сада пренела на САД, он би могао да се суочи са тешкоћама уочи председничких избора у новембру 2012. године. Другим речима, продубљивање кризе у ЕУ може да буде одлучујуће за судбину другог мандата *Baracka Obama*, јер други круг рецесије, који би се неизбежно осетио и у Америци, би ишао у прилог његовом републиканском ривалу *Mittu Romneу*.

Након размењивања различитих мишљења и идеја почеле су да се истовремено промовишу фискална консолидација и »јака агенда економског раста«. Охрабрује чињеница да САД и ЕУ имају заједничку визију¹³⁾ интеграције региона југоисточне Европе у ЕУ.

БУДУЋНОСТ ЕВРОПСКОГ ПРОЈЕКТА ЗАВИСИ ОД НЕМАЧКЕ

Европски пројекат је на великом испиту. Сматра се да би једино стварање фискалне уније (са јединственом буџетском и пореском политиком и заједничким гарантованим јавним дугом) могло да спаси еурозону од пропасти.

Европа је на ивици амбиса, јер ако пропадне еуро, тада ће ЕУ, као највећа економија света, доживети економску кризу незапамћених размера и питање је да ли ће моћи да се опорави. Слом еура би могао да има за последицу силазак Европске уније са светске позорнице. Једини начин да се заустави уништавање европског пројекта јесте дубља политичка интеграција. Највећи терет одговорности за будуће стање у еурозони сада пада на Немачку и Француску.

12) Извор: *Euobserver*, доступно 23.05.2012.

13) Заменик помоћника америчког државног секретара Philip Reeker је рекао да САД и ЕУ имају заједничку визију интеграције региона југоисточне Европе у ЕУ. (Извор: *Euobserver*, доступно 10.06.2012. године).

Тренутно је европска сцена подељена, јер становништво не верује у строге мере штедње¹⁴⁾ које промовише Немачка. На први поглед се чини да је политика коју промовише Немачка нереална. Међутим, када се детаљно изанализира ситуација види се да би се Немачка могла суочити са озбиљним економским и политичким последицама, ако би највећи део терета спашавања еурозоне сносила само ова држава. Европи прети разједињавање, уколико дође до незадовољстава великих размера изазваних сломом банкарског сектора у Шпанији, Италији и другим државама, и продужавањем хаоса у Грчкој. Трачак светлости и наде на узбурканој европској сцени дали су најновији резултати избора у Грчкој, који су помогли да Европа ипак покаже своје јединство на самиту G-20¹⁵⁾.

Једно је сигурно - будућност европског континента зависи од Немачке и Француске. Другим речима, све политичке и економске последице биће резултат праваца деловања *Merkelove* и *Hollande*. Усаглашавањем њихових ставова отварају се видици спаса за Европу који су зависни од фундаменталних промена у немачкој економској политици и у француској позицији према политичкој интеграцији и структуралним реформама.

И ма колико се Немачка опирала фискалној унији – мораће да је прихвати. Мораће да прихвати програме у којима ће заложити своју економску и финансијску моћ. Ти програми су: да Европска централна банка неограничено преузима државне обвезнице кризом захваћених земаља; да се европеизују национални дугови преко еурообвезница и развију програми за избегавање депресија еурозоне и подстицај опоравка. Чини се да ће само тако моћи да се гарантује опстанак еурозоне.

Управо таквим програмима у земљама у успону и САД подржан је немачки раст заснован на извозу¹⁶⁾. На западу је распрострањена теза - да којим случајем Америка и Кина нису пумпале новац за финансирање дугова у своје економије почетком 2009. године немачка економија не би била на нивоу на којем је данас. Другим речима, немачка економија би била уздрмана да није било тога убацивања новца.

14) Видети: Грк Снежана (2012), «Друштвени ефекти изопачености модерне економије», *Српска политичка мисао*, бр. 2/2012, Институт за политичке студије, Београд, стр. 125-148.

15) The 2012 G-20 Mexico Summit, June 18-19.

16) «То што је Немачка досада мало осећала кризу могло се захвалити државама као што су Индија, Бразил и Русија. Те привреде су цветале, предузећа и потрошачи су куповали производе из Немачке. Никад раније није у Кини продато толико немачких аутомобила као прошле године.» (Извор: *Der Spiegel*, 07.06. 2012.)

Сматра се да је Немачка због настале финансијске кризе уштедела¹⁷⁾ десетине милијарди еура, јер су инвеститори због сигурности очувања свог капитала улагали и још улажу у ову државу. Заправо, инвеститори хрле да Немачкој позајме новац ради сопствене сигурности, независно од тога што су камате ниске, и тако они плаћају влади у Берлину. Инвеститори желе да њихов новац буде на сигурном месту у наредних пар година. Експерти процењују да је Немачка захваљујући кризи у еурозони зарадила око 100 милијарди еура, што ће омогућити да ова држава улаже у привредни раст и омогући умањење државног дуга. Немачка би могла уштедети око 68 милијарди еура до 2022. године¹⁸⁾ захваљујући вредносним папирима које је продала од 2009. године. А само 2012. године уштедеће десет милијарди еура¹⁹⁾ захваљујући ниским каматама²⁰⁾.

Немачка је најснажнија европска држава са друштвеним производом од 2.600 милијарди еура, и она је давалац највећих средстава у кризне фондове еурозоне. Но, због ширења таласа кризе, постоји стрепња да ли ће и даље Немачка бити мотор извлачења из кризе у коју је запала Европа – па се могу чути разни коментари, као на пример. »Немци сада морају да се запитају да ли су они, који су профитирали углавном од европских интеграција, спремни да плате цену за то или ће дозволити да све пропадне.«²¹⁾

Свесна озбиљности тренутка у којем се налази, скоро да је извесно да, канцеларка *Angela Merkel* неће дозволити уништавање европског пројекта. Због тога је изјавила »ЕУ је потребна политичка унија па макар то значило да се неке земље брже интегришу од других«²²⁾. Она чак предлаже идеју о Европи у »две брзине«. Није потребна само финансијска унија, већ је сада потребна и фискална унија са заједничком буџетском политиком. А неопходност по-

17) Немачка је давала новац посрнулим економијама, попут Шпаније, Италије и другим, и на високим каматама зарадила на финансијским тржиштима. Али се исто тако процењује да је Немачка позајмила милијарде еура по јако ниским каматама, и чак су у неким случајевима оне биле негативне.

18) Ово је проценио *Vojesen Hogrefe* са Института за светску економију из Кила. (Извор: Агенција АП, доступно 24.07.2012. године).

19) Овај податак је проценио *Vojesen Hogrefe*. (Извор: Агенција АП, доступно 24.07.2012. године).

20) Немачка је средином ове године продала обвезнице које ће бити наплаћене за десет година по камати од око 1,5 одсто, а такође је продала и обвезнице вредне пет милијарди еура по камати од минус 0,06 одсто.

21) *Joschka Fischer*, *Danas*, 30.05. 2012., Project Syndicate, 2012. www.project-syndicate.org

22) Извор: *Euobserver*, доступно 08.06.2012.

литичке уније значи да постепено у будућности треба препустити више овлашћења Европи.

ОБНОВА ЕВРОПСКЕ КОНКУРЕНТНОСТИ

Осим политичког и фискалног уједињења и неопходних политика краткорочног раста, Европљанима су хитно потребне структуралне реформе у циљу обнове европске конкурентности, јер Старом континенту прети опасност од деиндустријализације.

Пошто је све теже остати конкурентан, класична индустрија се пресељава на исток. Криза је утицала да Европљани губе купце у источној и централној Европи. То је разлог што се они окрећу према истоку тежећи да производњу полако пренесу у азијске веће или мање привредне тигрове. Европљани су највише фокусирани на Кину, док је Индија тренутно у сенци иако је трговинска размена са њом око 68 милијарди еура годишње.

Већу међународну конкурентност индустрије постижу Кина или Вијетнам јер немају оне препреке које има Европа, у којој су веома строги еколошки прописи, затим порези али и законодавства о раду која поприлично штите запослене.

Данас је Европљанима јасно да није било мудро каналисати индустрију према истоку. Пресељавање индустрије на исток је једна од грешака коју је учинила Велика Британија. И остале државе које су се пре тридесет година одлучиле не за индустријализацију већ за услужне делатности, схватају да су направиле велику грешку коју покушавају сада исправити и оријентисати се ка реиндустријализацији. Наиме, оне поново покушавају да масовно врате индустријске погоне на своју територију, како би се борили против високе незапослености и социјалних немира.

Грешку је направила и Америка. У потрази за профитом, њене корпорације су производњу преселиле тамо где је радна снага јефтинија и тамо инвестирале у индустријске погоне. Резултат су њихове велике зараде – али и деиндустријализација Америке.

Упркос томе што се Америка суочава и са »осветом глобализације« она је далеко најјача светска економија, са око 15 билиона (хиљада милијарди) долара бруто националног производа. Иза ње су Кина и Јапан, које годишње произведу и кроз услуге размене тек трећину онога што за исто време постигне најјача светска економија.

Најреалистичнија дијагноза данашњег економског (па и политичког) светског поретка глас да САД остају највећа економија и највећа политичка и војна сила – али у промењеном свету. Главна карактеристика тих промена је успон осталих великих привреда попут Кине, Индије, Јужне Кореје, Бразила.

У светлу глобалних промена Стари континент је највише на удари од деиндустријализације. Европа има озбиљне проблеме са обновом своје конкурентности. Европљани данас имају дилему како да производе робу по цени конкурентну истоку, а да истовремено одрже животни стандард својих грађана и велику упосленост. Европљани још увек трагају за овим решењем. Али једно је сигурно, упркос кризи, од економског просперитета Европе и даље ће зависити и привредни успех њених конкурената – САД и Кине.

ПРИВРЕДНИ УСПОН АМЕРИКЕ И НАГОВЕШТАЈ СТАГНАЦИЈЕ КИНЕ

Кинеска економија је расла по стопи од 8,5 одсто годишње, док се Америка нада да ће у догледно време достићи своју традиционалну стопу од 3,5 одсто. Ако би обе земље задржале овај темпо, процењује се да би Кина могла да заузме водеће место у светској економији већ за десетак година. То међутим на значи да ће Кинези бити богатији од Американаца²³). Просечан амерички доходак по глави данас је око 48.000 долара, а кинески само 4.000.

Међутим, кинеска економија наговештава стагнацију јер је почела ове године да посустаје. Америчка економија неће посустати. Ево зашто.

Због глобалних турбуленција капитал је постао веома опрезан. Као сигурна зона за дугорочно инвестирање процењује се Америка. Иако су прогнозе да ће америчка економија ове и следећих година расти по скромној стопи између два и три одсто, то ће, бар у 2012. години, бити изнад светског просека.

У данашњим околностима инвеститори процењују да је најисплативије инвестирати у САД, па они ту каналишу свој капитал. У ствари, Америка постаје најбоља дестинација за глобални капитал. То потврђују и подаци који показују да се само у првом кварталу 2012. године у Америку слило 28,7 милијарди долара страних инвестиција, углавном из Европе. Ови подаци најбоље сведоче о томе да су САД, у компарацији са другим регионима света, »ста-

23) Видети: Grk Snežana (2011), «Srbija i svet – integracije ili igra čekanja», ur. S.Grk, *Srbija i svet - razvoj i integracije*, Institut društvenih nauka, Beograd, str. 9-34.

билна оазас« нарочито за капитал из Европе²⁴). Капитал бежи из ЕУ која је под теретом фискалних проблема и дужничке кризе. У САД се углавном инвестира у куповину компанија и некретнина, а мање у државне обвезнице (којима Америка финансира свој буџетски дефицит), јер су приноси вредносних папира²⁵) постали веома ниски.

Будући да је у 2012. години привреда Кине почела да испољава знаке хлађења могућно је да би у овој години она могла забележити раст од 7,5 одсто. Дође ли до пребрзог привредног хлађења испољиће се велика вероватноћа ризика стагнације уколико Кина не прихвати реформе којима би компензирала своју све старију радну снагу која тражи веће зараде. Предности Кине да привлачи инвестиције почеле су да се губе, јер је започео крај ере јефтиног кинеског рада. Другим речима, досадашње предности Кине да због повољних производних услова, јефтине радне снаге односно малих плата, привлачи стране инвеститоре више нису актуелне, па треба ускоро очекивати одлазак инвеститора из ове земље. Поред тога, Кини прете и социјалне тензије које би могле да уздрмају политичку стабилност. Политички ризик расте, јер је доминантан велики контраст њене популације у руралним и урбаним деловима земље²⁶).

Кинески званичници свесни су да ће привреда стагнирати ако се економске реформе успоре. »Реформе у Кини стигле су до критичне фазе. Без успешних политичких реформи немогуће је да Кина у потпуности испуни економске реформе.«²⁷)

Због бојазни да Кина не уђе дубље у зону стабилности или економског пада, који је почео 2012. године, а што би се одразило на светску економску сцену, кинеске власти су предузеле озбиљне мере снижавања кључне каматне стопе²⁸), а истовремено је кинеска централна банка у оптицај ставила 225 милијарди јуана (највећи износ од јануара 2012. године), са циљем да се убрза раст домаће

24) Стране инвестиције су у 2011. години износиле 234 милијарде, што је за 14 одсто више него у 2010, при чему је две трећине дошло из Европе. (Извор: Саопштење Департмана трговине, доступно 16.06.2012. године).

25) Приноси вредносних папира, упркос прошлој години, први пут у историји смањеном кредитном рејтингу САД, веома су ниски, односно камата је између један и два одсто.

26) У руралним подручјима Кине егзистира 900 милиона људи, а у урбаним подручјима 400 милиона.

27) Рекао је премијер Wen Jiabao. (Извор: *Политика*, доступно 20.05.2012. године).

28) Централна банка Кине је смањила једногодишњу каматну стопу по којој банке позајмљују новац за 31 базни поен, на вредност од 6 одсто годишње, и стопу по којој банке држе новац код централне банке за 25 базних поена, на 3 одсто. (Извор: *Danas*, доступно 16.07.2012. године).

привреде. Уз то, очекује се и даље смањење обавезних резерви кинеских банака. Са оваквим различитим мерама кинеска централна банка жели да подстакне потрошњу и ликвидност финансијског система да би се спречио или барем ублажио даљи пад привредног раста²⁹⁾.

Експерти прогнозирају да ће кинеска привреда у трећем кварталу ове године, уз помоћ монетарних мера, поново достићи очекивани ниво раста. Али још увек мањи него у ранијем раздобљу. Наиме, кинеска привреда могла би да расте 2012. године са најнижом стопом у последњих 13 година, па би јој стопа од 8,5 одсто била сан. Не само да страх од пада кинеске привреде подгрева још увек присутна опасност од понављања кризе, већ и бојазан због чињенице да је Кина и даље у великој мери зависна од извоза³⁰⁾.

Прошле године Кина је САД извезла 295 милијарди долара више него што је оданде увезла. Америка свој дефицит, односно своју потрошњу, финансира продајом својих обвезница Кини, која их купује доларима из суфицита у трговини са Америком. Нервозни инвеститори свој новац повлаче из Кине и из Русије³¹⁾, претежно у државне обвезнице Немачке и САД.

Америка и Кина су у исто време и ривали и партнери. Тако звана »Кимерика« је економски организам настао комбинацијом кинеског развоја и америчке суперпотрошње. Али сада раст Кине није више експлозиван већ се преусмерава на стабилност или пад, па га је потребно погурати. Да би погурала раст, уз даље подстицање домаће потражње, веома је важно да кинеска економија повећа улагања у фирме из продуктивних сектора, а не у сектор некретнина. Само тако би кинеска економија избегла грешке које су направиле неке европске земље користећи снижене каматне стопе да би јефтине банкарске кредите усмериле ка изградњи све скупљих некретнина.

Ако кинеска економија настави да се брзо хлади тада тако звана »Кимерика« неће имати онакву спрегу какву је имала до са-

29) Статистички подаци показују да је у првом кварталу 2012. године привредни раст износио 8,1 одсто, а да би у другом кварталу он могао бити 7,6 одсто, и то би била најнижа стопа раста од 2009. године. (Извор: државна статистика Кине, доступно 21.05.2012. године).

30) У првом делу прошле године стопа трговинског раста била је око 20 одсто. Али ће Кина у овој години имати потешкоћа у постизању постављеног циља трговинског раста који је пројектован да достигне 13,5 одсто, што је најслабији раст од фебруара 2011. године. Сада се дају нове, још лошије, прогнозе. Раст трговине од 10 одсто на годишњем нивоу подразумева значајно успоравање. (Извор: *Политика*, 20. 05. 2012. године).

31) Рубља тоне под притиском раста долара, али више под притиском пада цене нафте.

да. То значи да ће досадашња равнотежа кинеског развоја и америчке суперпотрошње бити нарушена.

СПАШАВАЊЕ ЕУРОЗОНЕ - НОВА УНИЈА ЕВРОПСКИХ БАНАКА

Прошло је 80 година а да у Европи није забележена тако јака финансијска криза као ова која се експлозивно испољила пре четири године и чије последице се осећају и данас. Са њом се могу упоређивати једино пуцање балона јапанског тржишта некретница 1991. године и Велика депресија 30-тих. »Од Велике депресије разликује се по томе што се сад не допушта колапс финансијског састава, него му се даје умјетно дисање.«³²⁾

Глобални финансијски систем и даље је нестабилан јер већ дуго прихвата лажну претпоставку да се финансијска тржишта могу сигурно препустити својим властитим снагама и механизмима. Међутим, глобална тржишта требају глобалну регулативу, а регулатива која је сада на снази утемељена је на принципима националног суверенитета.

Лидери главних институција ЕУ припремају план о јединственом надзору банака у целој Унији које би контролисало једно регулаторно тело из Брисела. Циљ је стварање европске банкарске уније која би почела да функционише већ од следеће године.

Челници ЕУ имају намеру да државама чланицама онемогуће да се саме задужују, а уколико им буде потребно више новца него што могу скупити, мораће да се пријаве Еурогрупи која би проценила оправданост захтева за задуживањем.

Оваквој идеји супротставила се Велика Британија. Заправо, премијер конзервативаца *David Cameron* је отворено изразио неслагање са остварењем ових идеја, уз опаску да Велика Британија у томе неће учествовати, јер сматра да се дају велика овлашћења Немачкој. Па ипак, упркос оваквим неслагањима која долазе из Велике Британије, лидери главних институција Европске уније на овај начин прижељкују јачање Уније, преко заједничке монетарне уније. Стога уверено заговарају тезу да би из целог тог процеса стварања нове уније европских банака изашла једна сасвим друга ЕУ.

Председник Европске комисије *José Manuel Barroso*, председник Европског савета *Herman Van Rompuy*, шеф еурозоне *Jean-*

32) George Soros, *Globus*, Croatia, 01.06.2012. године.

Claude Juncker и шеф европске централне банке *Mario Draghi* – та такозвана експертска четворка својим планом предвиђа стављање банака под директни надзор Брисела, и директно одобравање финансијске помоћи из фонда Европског стабилизационог механизма (*ESM*) угроженим банкама, а на основу одлуке контролне комисије Брисела.

Европски лидери предлажу оснивање фонда за санацију дугова. Њиховим планом предвиђено је да се државама и њиховим националним банкама дозволи ниво задуживања само уз сагласност свих чланица еурозоне. Предлаже се и хитно увођење нових пореза и пореских измена, од заједничке таксе на финансијске трансакције, до усклађивања пореза на добит.

Мада је план европске експертске четворке замишљен да обухвати питање успостављања политичког и економског баланса, остаје упитно – да ли би се дугови појединих држава што пре и брже прерасподелили на све чланице еурозоне. И зашто би неко други плаћао огроман део трошкова будућег економског уједињења ЕУ, односно више сносио терет одговорности уместо оних који не примењују болне резове код спровођења реформи у својим економијама.

Актуелне мере болних резова стварају зачарани круг. Земље које су у дефициту морају побољшати своју позицију и конкурентност наспрам Немачке и зато ће морати смањивати своје буџетске дефиците и смањивати плате. У тако слабој економији и профитне марже ће бити под великим притиском. То ће смањити порезе добијене из прихода и довести ће до даљних мера штедње. Тако ће све то ићи у круг.

Размишља се и о изласку неких економски и финансијски посрнутих држава из еурозоне. Провејава мишљење да амбициозне државе не би требало да задржавају у еурозони државе које неће да слушају савете оних амбициозних. Високи европски званичници који раде на плановима даљих интеграција, укључујући и банкарску унију, потпуно су јединствени у ставу да је неопходно да се обезбеди преживљавање јединствене новчане валуте.

Европски југоисток има доста проблема и без поремећаја у посрнулим економијама (Грчка, Шпанија, Португал...). Али мора да се мисли и на то да би излазак таквих држава из еурозоне имао директне последице на економију Европе, и целог Балкана. Наиме, била би доведена у питање регионална стабилност. Ситуација у Европи је сложена, јер ЕУ није само економска унија него пуно више од тога.

Постављени темељ ЕУ везан је за судбину западне Европе. Еуро сада целу ЕУ тресе од темеља. Па ипак, није само еуро доведен у питање. Политичари центра и десног центра унутар ЕУ започели су дебату и око *Schengena*, чиме се исто тако удара на један од важних темеља Уније. То значи на слободан проток људи. Све дебате - које се воде око спашавања еура, стварања нове уније европских банака, успостављања политичког и економског баланса - сугеришу да су Европи потребне брзе акције и искрени политичари који ће бити спремни да се стварно заложу за идеју солидарности, односно идеју Европе. Стога је еуропејство, на неки начин, потребно редефинисати како би се спасио највећи европски пројекат. У противном, продужавање нестабилности на Европском континенту било би јако штетно за цео светски поредак.

Snezana Grk

WORLD – DIMENSIONS OF THE CRISIS AND SALVATION OF EUROPEAN PROJECT

Summary

Europe is on the verge of an abyss. Being burdened with problems of inequality between the north and south in the Eurozone, it seems that she does not have a way out from the trap into which she got herself. Her great economic inequalities in certain states had created great political inequalities which then generated the economic inequalities. Such unnatural state of affairs in the European Union has slowed down further development of the region and put into risk Western Balkan's prosperity and even survival of the Eurozone.

If this unnatural state of affairs continues, Europe will find herself in a long-term state of economic stagnation or even something much worse. The European Union is not a state, a strong system and instead of it it consists of various separate systems and so she might be less resistant to internal and external factors. A biggest threat for the European Union is a deflatory trap of debt which threatens to destroy this still uncomplately established political union. Currently there has been a dark shadow leaning over the biggest peaceful project in history of human mankind.

Objective of author of this paper is to present a research on dimensions of the crisis in the world and on possibilities of the salvation of the European project based on principles and values of identity of the European Union.

Key Words: world, dimensions of crisis, roots of crisis, Euro, debt trap, revival of European competitiveness, economic growth of the U.S.A, stagnation of China, salvation of Eurozone, new union of European banks.

ЛИТЕРАТУРА

Грк Снежана (2012), «Друштвени ефекти изопачености модерне економије», *Српска политичка мисао*, бр.2/2012, Институт за политичке студије, Београд.

Grk Snežana (2011), «Srbija i svet – integracije ili igra čekanja», ur. S.Grk, *Srbija i svet - razvoj i integracije*, Institut društvenih nauka, Beograd.

Грк Снежана (2011), «Србија и Европска унија – кризе после кризе», *Српска политичка мисао*, бр. 2/2011, Институт за политичке студије, Београд.

Grk. Snezana (2011), »Authority and Development in Southeastern Europe: Opportunities and Risks in the XXI Century ; Perspectives on Real-time Analysis Twenty Years Later«, *The*

North American Society for Serbian Studies (NASSS), NASSS NEWSLETTER No.66, Boston, SAD, November 19, 2011, www.serbianstudies.org/NASSSNEWSLETTERNo660ct2011.pdf

Грк Снежана (2012), «Србија тоне у економско и друштвено безнађе», *Српска политичка мисао*, бр.1/2012, Институт за политичке студије, Београд.

James B. Quilligan, Maik Sippel, and Frithjof Finkbeiner (2012), *2010 International Conference for a Global Marshall Plan, The Global Marshall Plan Initiative*, Retrieved 18 May 2012.

Joseph E. Stiglitz (2012), *The Price of Inequality - How Today's Divided Society Endangers Our Future*, Columbia University.

Krugman Paul, Wells Robin (2010), *The Conscience of a Liberal*, Prijevod djela: *Savjest liberala*, Algoritam, Zagreb.

Laura Macinnis and Jeff Mason (2012), “G8 leaders look to head off euro zone crisis”, *Reuters*, Retrived 18 May 2012.

Pearson Rick (2012), »Obama explains decision to move G8 summit from Chicago«, *Los Angeles Times*, Retrived 7 march 2012.

The 2012 G-20 Mexico Summit, June 18-19.

WEF, (2012), *Economics for Social Good Grameen Microfinance*, World Economic Forum, Davos, Switzerland, January 2012.

<http://www.euractiv.rs>

[http:// www.grameenamerica.com](http://www.grameenamerica.com)

[http:// www.oecd.org/sti/ict/broadband](http://www.oecd.org/sti/ict/broadband)

[http:// www.vanityfair.com/politics/2012/05/joseph-stiglitz-the-price-of- inequality](http://www.vanityfair.com/politics/2012/05/joseph-stiglitz-the-price-of-inequality)

[http:// www.project-syndicate.org](http://www.project-syndicate.org)

Resume

Lately Europe has found herself in a very difficult situation. Eurozone is on the verge of an abyss. When a political project called European Union was created at the same time there was created also one basic construction error and it was related to its currency unit Euro. For a certain period of time consequences of such construction error have been seriously shaking the European Union. Such situation has been additionally complicated by an upcoming second circle of recession which could be transferred from the Old Continent over the ocean as well. Amerika has already found herself in similar situations at the end of 19th and beginning of 20th centuries and also prior to the Great Depression more than eighty years ago. At that period America made corrections to the system. First time it was the word about an antimonopoly legislation and second time the U.S.A. went out of the crisis with help of *New Deal* and a package of social legislation.

Lately it has become very questionable how Europe might get out from her current unnatural state of affairs. She is burdened with inequality problems between the north and south in the Eurozone and it seems that there is no way out from the trap into which she got herself. In other words, her numerous economic inequalities have created numerous political inequalities and then such inequalities generated economic inequalities.

Current policies ought to be changed, as they turned out to be counterproductive. We have witnessed that the rules by which the Eurozone was ran have turned out to be ineffective ones and they ought to be re-examined. New rules ought to take into consideration a congenital instability of financial markets.

It is incorrect to assume that the financial markets may be safely left to its own forces and mechanisms. Instability of a main financial system has left space for embracement of such false hypothesis on relying on one's own mechanisms and that is wrong. There is a need for one global regulative for global markets. Current regulative has not been efficient so far as it is based on principles of national sovereignty.

Europe will find herself in a long period of economic stagnation or even in something much worse than that. The European Union is not a state and therefore it might be less resistant to all internal and external factors. A main danger which threatens to destroy this still uncompletely established political union is a deflatory debt trap.

In the midst of the situation when recession is hitting again not only European south but also eastern and central European states, Europe's primary objective is to solve structural errors that were made during creation of its monetary union. Only by a creation of a so-called space of optimal monetary area the Eurozone will succeed to avoid all outside shocks. However, in case that the currency unit Euro experiences a failure, the European Union, as a biggest world economy, will cause one economic crisis of great dimensions that contemporary mankind has not experienced yet. Europe is on the verge of the abyss and whether she will roll down the slope or not will depend on direction of activities of Germany and France.

Is there any formula for getting out of the crisis? So far an unique formula has not been found yet. However, there is an encouraging sign that the U.S.A and EU have a joint vision of integration of the region of southeastern Europe into the EU. In addition to their political and fiscal unification and a politics of short-term growth, Europeans also urgently need structural reforms for purpose of revival of European competitiveness. In focus of interest of whole Europe is a developmental problem, which is basically each state's decision on how to implement structural reforms, how to increase in GDP growth and how to create new jobs. The EU ought to focus not only on expenditure reduction and drastic cost-saving, but also on economic growth and creation of new jobs. It would be tragic if the European project experienced failure. It is most probable that Germany, being a strongest economy in the Union, will not permit for that to happen. Political union is more than necessary and in future it should leave more powers to Europe. Therefore, the EU needs the political union even though it might imply that certain states get integrated faster than other states. There is even a recommendation on establishment of Europe »in two speeds«. The EU needs not only a financial union, but also a so-called fiscal union with a joint budget politics. Senior European officials working on further integration plans, including a bank union, too, consider that it is necessary to provide for survival of a unique currency unit – Euro.

Nowadays it is most important to understand a high price which is to be paid for inequality or, in other words, for a great gap between the north and south in the Eurozone and also to understand possible

consequences for making wrong moves in Europe. Prolongation of instability in the European continent would be very harmful for a whole world order. An established foundation of the EU is related to destiny of Western Europe. And the destiny of Europe, starting from the end of the Second World War up to these days, have been significantly related to impulses coming from the United States of America.

---

* Овај рад је примљен 5. августа 2012. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 10. септембра 2012. године.